

บทบาทของพระสังฆาธิการในการพัฒนาวัดสมณานัมบริหาร
(วัดญวนสะพานขาว) แขวงสี่แยกมหานาค เขตดุสิต

กรุงเทพมหานคร

Role of Sangha Administrators in Wat Samananam Borihan
(Wat yuansaphankhao) Mahanak Intersection Subdistrict,
Dusit District, Bangkok

จักรพันธ์ วสุกาญจนสิริ¹ วิจิตรา ศรีสอน²

Chakraphan Wasukanjanasiri, and Wijittra Srisorn

Received : June 22, 2022 December : July 5, 2022 Accepted : November 15, 2022

บทคัดย่อ (Abstract)

การวิจัยเรื่องบทบาทของพระสังฆาธิการในการพัฒนาวัดสมณานัมบริหาร (วัดญวนสะพานขาว) แขวงมหานาค เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาได้แก่ 1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาบทบาทของพระสังฆาธิการในการพัฒนาวัดสมณานัมบริหาร(วัดญวนสะพานขาว) แขวงสี่แยกมหานาค เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร 2. เพื่อศึกษาบทบาทในการพัฒนาของพระสังฆาธิการวัดสมณานัมบริหาร (วัดญวนสะพานขาว) แขวงสี่แยกมหานาค เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์ พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส พระภิกษุสงฆ์ และ และ ประชาชน จำนวน 17 รูป/คน โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำแนกตามตำแหน่ง คือ พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส จำนวน 1 รูป พระภิกษุสงฆ์ จำนวน 8 รูป ประชาชน จำนวน 8 คน

¹ หลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองการปกครอง วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา Master of Political Science Program in Politics and Government, College of Politics and Sunandha Rajabhat University, E-mail : s63463825019@ssru.ac.th

² วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา Master of Political Science Program in Politics and Government, College of Politics and Sunandha Rajabhat University, E-mail : wijittra.sr@ssru.ac.th

ผลการศึกษาพบว่า 1. สภาพปัญหาบทบาทของพระสังฆาธิการในการพัฒนาวัดสมณันัมบริหาร (วัดยวนสะพานขาว) แขวงสี่แยกมหานาค เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร เนื่องจากทางวัดมีจำนวนพระจำนวนน้อยและขาดบุคลากรเข้ามาบวชเป็นพระภิกษุและสามเณร เพื่อเป็นศาสนทายาทในอนาคต จึงทำให้ด้านการศาสนศึกษาและด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนายังไม่โดดเด่นและยังไม่เข้าถึงประชาชนภายในชุมชนมากนัก 2. บทบาทในการพัฒนาของพระสังฆาธิการวัดสมณันัมบริหาร (วัดยวนสะพานขาว) แขวงสี่แยกมหานาค เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ประกอบด้วยพระสังฆาธิการควรมีการประชุมอบรมพระภิกษุสงฆ์และบุคลากรในการวางแผนการดำเนินงาน จัดทำแผนการเผยแผ่หรือจัดกิจกรรมทาง พระพุทธศาสนา โดยมีการประชาสัมพันธ์ให้ทั่วถึงโดยเฉพาะวันสำคัญทางศาสนาหรือกิจกรรมภายในและนอกวัดอย่างต่อเนื่อง ทำให้ประชาชนได้รู้จักวัดและเปิดโอกาสในการเข้าบวช เพื่อเป็นศาสนทายาทในอนาคต

คำสำคัญ: บทบาท พระสังฆาธิการ การพัฒนาวัด

Abstract

Role of Sangha Administrators in Wat Samananam Borihan (Wat Yuan Saphankhao) Mahanak Intersection Subdistrict, Dusit District, Bangkok is a qualitative research The objectives of this study were: 1. to study the problem of the role of Sangha Administrators in the development of Wat Samananam Borihan (Wat Yuan Saphankhao) Mahanak Intersection Subdistrict, Dusit District, Bangkok Province. 2. To suggest guidelines for the role of Administrators in Wat Samananam Borihan (Wat Yuan Saphankhao) Mahanak Intersection Subdistrict, Dusit District, Bangkok Province. The researcher conducted an interview 17 people by purposive sampling, classified by position, namely 1 sangha administrators, 8 monks and 8 people

The results of the study were found: 1. Problems and roles of monks in the development of Wat Samananam Borihan (Wat yuansaphankhao), Si Yaek Maha Nak Subdistrict, Dusit District, Bangkok. Because the temple has a small number of monks and lack of personnel to be ordained as monks and novices to be a religious heir in the future Therefore, the aspect of religious education and the propagation of Buddhism is not outstanding. and not reaching the people within the community

much (Wat yuansaphankhao), Siyaekmahanak , Dusit, Bangkok Consisting of monks should have a meeting to train monks and personnel in planning the implementation of the work. Develop a plan for disseminating or organizing Buddhist activities, with public relations especially on important religious days or activities within and outside the temple on an ongoing basis. Make people know the temple and open the opportunity to become ordained to be a religious heir in the future.

Keywords: role, sangha administrators, temple development

บทนำ (Introduction)

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันคู่ชาติไทยนับแต่ประเทศไทยได้มีประวัติศาสตร์ที่ต่อเนื่องชัดเจนเป็นของตัวเอง ประชาชาติไทยได้นับถือพระพุทธศาสนาสืบทอดกันมาดังจะเห็นได้ว่ากิจกรรมและเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ มากมายในประเทศของเราเป็นเรื่องราวของพระพุทธศาสนาซึ่งเกี่ยวข้องกับวัดหรือมีชนชั้นที่ผสมผสานกับคติทางพระพุทธศาสนา จนอาจกล่าวได้ว่า ประวัติศาสตร์ของชาติไทยก็เป็นประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาด้วย ดังคำขวัญที่ว่า ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นความหมายของธงไตรรงค์ อันยืนยันว่าทั้งสามสิ่งนี้เป็นสถาบันหลักของประเทศไทย (สุชาติ หงษา, 2549, น. 180-181) ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ มีความเกี่ยวพันกับวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี และการขัดเกลาทางสังคม โดยองค์ประกอบของพระพุทธศาสนานั้น ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระธรรมคำสั่งสอน และมีพระสงฆ์เป็นผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แก่ประชาชน (พระมหานุกตฺติ จันทราลักษณ์, 2544, น. 3)

พระสังฆาธิการ ผู้มีบทบาทหน้าที่ในการปกครองและบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย จึงเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่จะบ่งชี้ความสำเร็จในการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนถาวรสืบไป ดังคำกล่าวที่ว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ จะรุ่งเรืองสืบไปก็ด้วยการอาศัยพระสังฆาธิการเป็นสำคัญ เนื่องจากพระสังฆาธิการเป็นผู้ใกล้ชิดประชาชนโดยเฉพาะพระสังฆาธิการเจ้าอาวาสซึ่งเป็นที่เคารพเลื่อมใสของประชาชน และมีบทบาทโดยตรงต่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้ดำรงสืบไป สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้อธิบายไว้ว่า วัดในฐานะองค์กรชุมชนประเภทหนึ่งซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กับประชาชนหรือชุมชนในเขตพื้นที่วัดและอาณาบริเวณใกล้เคียงมากกว่าองค์กรชุมชนอื่น ในการพัฒนาวัดตามมาตรฐานที่กำหนดนั้น วัดควรจะมีบทบาทในการทำหน้าที่และมีกิจกรรม โดยพระสังฆาธิการและคณะกรรมการของวัดจะต้อง

มีระบบการบริหารจัดการวัดที่ทันสมัย มีการนำระบบเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการจัดเก็บข้อมูลต่าง ๆ ที่มีความโปร่งใสสามารถตรวจสอบได้ เพื่อให้ชุมชนมีความไว้วางใจ เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการวัด สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติจึงได้กำหนดกรอบในการพัฒนาวัดสู่ความเป็นมาตรฐาน ซึ่งจะช่วยให้วัดทราบถึงสภาพการพัฒนาที่พึงประสงค์ร่วมกันซึ่งจะต้องมีขอบเขตหรือกรอบการพัฒนาที่แน่นอนชัดเจน จึงจะทำให้เกิดความรัดกุมในการที่จะไม่ทำให้เกิดความแทรกซ้อนในบริบทที่ไม่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวัด อันจะทำให้เกิดความเป็นเอกภาพของเป้าหมาย โดยการพัฒนาวัดเป็นบทบาทหลักของพระสังฆาธิการตามกรอบพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ที่ได้กำหนดบทบาทการดำเนินงานไว้ 6 ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านศาสนศึกษา ด้านการศึกษา สงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านสาธารณูปการ และด้านสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งถือว่าเป็นกิจการที่ต้องถือเป็นบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์โดยแท้ สำหรับวัดสมณานัมบริหารเป็นวัดฝ่ายอนัมนิกาย เดิมชื่อ “วัดเกียะเพือกต้อ” ตั้งอยู่ริมคลองผดุงกรุงเกษม ชาวญวนที่อพยพมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า เจ้าอยู่หัว เป็นผู้สร้างขึ้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2449 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามวัดใหม่ว่า “วัดสมณานัมบริหาร” หรือ “วัดญวนสะพานขาว” ตั้งอยู่ที่ถนนลูกหลวงใกล้กับซอยลูกหลวง 6 แขวงสี่แยกมหานาค เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร แม้ประเทศไทย จะให้อิสระในการเลือกนับถือศาสนา แต่ส่วนใหญ่แล้วชาวไทยนับถือศาสนาพุทธกว่า 90 เปอร์เซ็นต์ โดยในพุทธศาสนานั้นยังได้แบ่งเป็นนิกายใหญ่ ๆ ได้แก่ นิกายเถรวาท หรือ หินยาน อันถือเป็นนิกายที่เก่าแก่ที่สุด และมีคนไทยนับถือเยอะที่สุด และนิกายมหายาน หรือ อูตรนิกาย อันมีแนวคิดเรื่อง การบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ ซึ่งอีกหนึ่งในนิกายในสายมหายานที่ได้ แดกย่อยออกมาก็คือ “อนัมนิกาย” ซึ่งแปลได้ว่า พวกถือพระพุทธศาสนาเหมือนอย่างเมืองญวน หรือเวียดนามประเทศเพื่อนบ้านของเรา ถึงแม้ว่าพระสงฆ์ฝ่ายอนัมนิกายจะคล้ายคลึงกับพระสงฆ์ไทย นิกายเถรวาท และพระสงฆ์ฝ่ายจีนนั้น ก็ยังมีความแตกต่างในด้านวัตรปฏิบัติอีกด้วย

ดังกล่าวเบื้องต้นว่า การพัฒนาวัดเป็นบทบาทพระสังฆาธิการ จากบทบาทของพระสังฆาธิการทั้ง 6 ด้านนั้น ทั้งนี้บางด้านอาจยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร อันเนื่องมาจากปัจจัยหลายด้าน เช่น ด้านศาสนบุคคล ปัจจุบันมีบุคคลหรือเยาวชนประสงค์จะบรรพชาเป็นสามเณรเพื่อเข้าเรียนต่อ ในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1 และ 4 จำนวนไม่มากนัก ซึ่งส่วนหนึ่งเกี่ยวกับนโยบายการบริหารจัดการ ด้านการศึกษาในภาครัฐ ส่งผลให้การพัฒนาด้านนี้อาจไม่ครอบคลุมด้านจำนวนของศาสนบุคคล ด้านศาสนธรรม การพัฒนายังติดกับศาสนพิธีมากเกินไป ทำให้ระบบการเผยแผ่แบบเชิงรุกยังขาดความต่อเนื่อง ด้านศาสนสถาน มีการแข่งขันในระดับพระสังฆาธิการในการพัฒนา

วัด และที่สำคัญที่สุด การพัฒนาด้านนี้จะประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับขีดความรู้ความสามารถของพระสังฆาธิการเองเป็นหลัก นอกจากนั้นระดับความพึงพอใจต่อความรักในการพัฒนาด้านนี้อีกด้วย เป็นต้น

ด้วยเหตุผลนี้ผู้วิจัยเป็นพระสงฆ์ จึงเลือกศึกษาบทบาทของพระสังฆาธิการในการพัฒนาวัดสมณานัมบริหาร (วัดญวนสะพานขาว) แขวงสี่แยกมหานาค เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร เนื่องจากพระสังฆาธิการมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการบริหารและพัฒนาวัดในด้านการปกครอง ด้านศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านสาธารณูปการ และด้านสาธารณสงเคราะห์ และจากงานวิจัยที่พบมักมุ่งเน้นศึกษาไปในด้านใดด้านหนึ่ง ซึ่งมักเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน อีกทั้งยังเป็นวัดในต่างจังหวัด โดยยังมีผู้วิจัยไม่มากศึกษาบทบาทของ พระสังฆาธิการในการพัฒนาวัดในจังหวัดกรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่องบทบาทของพระสังฆาธิการในการพัฒนาวัดสมณานัมบริหาร(วัดญวนสะพานขาว) แขวงสี่แยก มหานาค เขตดุสิต จังหวัดกรุงเทพมหานครเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาวัดต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย (Research Objectives)

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาบทบาทของพระสังฆาธิการในการพัฒนาวัดสมณานัมบริหาร (วัดญวนสะพานขาว) แขวงสี่แยกมหานาค เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร
2. เพื่อศึกษาบทบาทในการพัฒนาของพระสังฆาธิการวัดสมณานัมบริหาร (วัดญวนสะพานขาว) แขวงสี่แยกมหานาค เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร

วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methods)

ผู้วิจัยได้ดำเนินการและเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีขั้นตอนดำเนินงาน ดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ได้แก่ พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส พระภิกษุสงฆ์ และ ประชาชนที่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านและอยู่ในเขตวัดสมณานัมบริหาร (วัดญวนสะพานขาว) แขวงสี่แยกมหานาค เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร และ ประชาชน จำนวน 17 รูป/คน โดยการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำแนกตามตำแหน่ง ดังนี้

1. พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส จำนวน 1 รูป

2. พระภิกษุสงฆ์ จำนวน 8 รูป

3. ประชาชนที่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านและอยู่ในเขตวัดสมณานัมบริหาร (วัดญวนสะพานขาว)

แขวงสี่แยกมหานาค เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร จำนวน 8 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยเป็นการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) และเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลความรู้เกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งศึกษาความรู้ด้านระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ และการขอคำปรึกษาจากผู้ทรงคุณวุฒิด้านการวิจัย เพื่อให้เข้าใจในระเบียบวิธีการวิจัยอันนำไปสู่การศึกษาที่ถูกต้องและครอบคลุมประเด็นที่ต้องการศึกษาให้มากที่สุด ในส่วนของคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ เป็นเครื่องมือที่ผู้วิจัยสร้างโดยศึกษาประเด็นข้อคำถาม จากการทบทวนวรรณกรรม และแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง สำหรับการสร้างชุดคำถามจะยึดตามขอบเขตของการวิจัย สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงประจักษ์ โดยขอหนังสือความร่วมมือในการเก็บข้อมูลจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา เพื่อขออนุญาตสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

2. ผู้วิจัยโทรศัพท์ประสานงานกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในเบื้องต้นก่อนเพื่อนัดหมาย วัน เวลา สถานที่ เพื่อเข้าทำการสัมภาษณ์ จำนวน 17 รูป/คน โดยใช้เทคนิคการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Random Sampling)

3. ส่งหนังสือขอความอนุเคราะห์ในการเข้าสัมภาษณ์ พร้อมชี้แจงวันนัดหมาย และสถานที่ในการเข้าสัมภาษณ์ ถึงกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้วยตนเอง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและครบถ้วน โดยอาศัยการจดบันทึก การบันทึกเสียงในการสัมภาษณ์ และบันทึกภาพร่วมกับผู้ให้สัมภาษณ์

4. ทำการตรวจสอบและคัดแยกข้อมูลตามที่ได้กำหนดไว้ในกรอบแนวคิดการวิจัย

4. การตรวจสอบข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูลได้บูรณาการจากแนวคิดหรือทฤษฎีของ สุภางค์ จันทวานิช (2553, น.128-130) กล่าวถึง ความสำคัญของการตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพไว้ว่า ในการวิจัยเชิงคุณภาพเรามักจะได้ยินเสมอว่ามีผู้สงสัยในความแม่นยำและความน่าเชื่อถือของข้อมูลเพราะแรงใจในความลำเอียงของนักวิจัย ที่อาจเกิดขึ้นเมื่อได้ไปคลุกคลีกับปรากฏการณ์และ ผู้ให้ข้อมูล นักวิจัยเชิงคุณภาพตระหนักดีถึงข้อนี้ และได้วางมาตรการที่จะต้องการความผิดพลาดนั้น คือการตรวจสอบข้อมูลก่อนทำการวิเคราะห์การตรวจสอบข้อมูลที่ใช้กันมากที่สุดในการวิจัยเชิงคุณภาพคือการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) วิธีการตรวจสอบ 4 วิธีคือ

1. การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) คือ การพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มานั้นถูกต้องหรือไม่วิธีการตรวจสอบคือ การตรวจสอบแหล่งของข้อมูลแหล่งที่จะพิจารณาในการตรวจสอบ ได้แก่

1.1 แหล่งเวลาหมายถึงถ้าข้อมูลต่างเวลากันจะเหมือนกันหรือไม่ เช่น ถ้าผู้วิจัยเคยสังเกตผู้ป่วยโรคจิตเวลาเช้าควรตรวจสอบโดยการสังเกตผู้ป่วยเวลาบ่ายและเวลาอื่นด้วย

1.2 แหล่งสถานที่หมายถึงถ้าข้อมูลต่างสถานที่กันจะเหมือนกันหรือไม่

1.3 แหล่งบุคคล หมายถึง ถ้าบุคคลให้ข้อมูลเปลี่ยนไปข้อมูลจำนวนเดิมหรือไม่เช่น เคยซักถามบุตรชายผู้ป่วยเปลี่ยนเป็นสถานะบุตรหญิงหรือพยาบาลหรือเปลี่ยนจากปัจเจกบุคคลเป็นกลุ่มบุคคลหรือกลุ่มสังคม

2. การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (investigator triangulation) คือ การตรวจสอบว่าผู้วิจัยแต่ละคนจะได้ข้อมูลแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร โดยเปลี่ยนตัวผู้สังเกต แทนที่จะใช้ผู้วิจัยคนเดียวกันโดยตลอด ในกรณีที่ไม่น่าเชื่อถือในคุณภาพของผู้รวบรวมข้อมูลภาคสนามควรเปลี่ยนให้มีผู้วิจัยหลายคน

3. การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี (theory triangulation) คือ การตรวจสอบว่าถ้าผู้วิจัยใช้แนวคิดทฤษฎีที่ต่างไปจากเดิมจะทำให้การตีความข้อมูลแตกต่างกันมากน้อยเพียงใด อาจทำได้ง่ายกว่าและระดับในระดับสมมติฐานชั่วคราว และแนวคิดขณะที่ลงมือตีความสร้างข้อสรุป เหตุการณ์แต่ละเหตุการณ์ ปกตินักวิจัยจะตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎีได้ยากกว่าตรวจสอบด้านอื่น

4. การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (methodological triangulation) คือ การใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ การเพื่รวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่น ใช้วิธีการสังเกต ควบคู่กับการซักถามพร้อมกันนั้นก็ศึกษาข้อมูลจากแหล่งใดสารประกอบด้วย

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อได้ข้อมูลจากการสังเกต บันทึก สัมภาษณ์แล้ว ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยผู้วิจัยจัดเรียงข้อมูลตามเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสังฆาธิการในการพัฒนาวัดสมณานัมบริหาร (วัดญวนสะพานขาว) แขวงมหานาค เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร

1. การจัดระเบียบข้อมูล (Data Organization) โดยผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการบันทึกเสียงมาถอดบทเรียนและจัดกลุ่มของข้อมูลตามเนื้อหา ส่วนข้อมูลที่ได้จากการจดบันทึกนำมาขีดเคลาและเรียบเรียงลำดับตามเนื้อหาเช่นกัน สำหรับการบันทึกภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวได้ใช้วิธีจัดเก็บไฟล์ภาพต่าง ๆ ไว้ในเครื่องคอมพิวเตอร์โดยตั้งชื่อข้อมูลตามเวลาสถานที่และเนื้อหาให้ครบตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย

2. การจัดแสดงข้อมูล (Data Display) หลังจากจัดระเบียบข้อมูลแล้วเสร็จผู้วิจัยนำข้อมูลเหล่านั้นมาจัดแสดงด้วยการพิมพ์เนื้อหาจากเครื่องคอมพิวเตอร์ และแสดงภาพทางหน้าจอคอมพิวเตอร์ ต่อจากนั้นทำการคัดเลือกเนื้อหาและภาพถ่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อเรียบเรียงเรื่องราวให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตามลำดับเหตุการณ์และลำดับกิจกรรมที่สอดคล้องกับการลงเก็บข้อมูลเชิงพื้นที่

3. การหาข้อสรุป การตีความและการตรวจสอบความถูกต้องประเด็นของผลการวิจัย (Conclusion, Interpretation and Verification) โดยการสังเคราะห์ ตีความ หาข้อสรุปจากข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูล ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบเนื้อหาที่ได้จากการสัมภาษณ์ เทียบเคียงกับภาพถ่ายที่ได้มาและจากการจดบันทึก แล้วนำข้อมูลเหล่านั้นมาอภิปรายผลร่วมกับข้อมูลที่ได้จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง จากนั้นนำผลการวิจัยที่สรุปและตีความมาเรียบเรียงเป็นผลการศึกษา

ผลการวิจัย (Research Results)

1. สภาพปัญหาบทบาทของพระสังฆาธิการในการพัฒนาวัดสมณานัมบริหาร (วัดญวนสะพานขาว) แขวงสี่แยกมหานาค เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร

ด้านการปกครอง พบว่า พระสังฆาธิการมีการปกครองที่ดีอยู่แล้ว สืบเนื่องมาจากจำนวนพระสงฆ์ภายในวัดมีน้อย ทำให้พระสงฆ์ภายในวัดปฏิบัติตามวินัยเป็นอย่างดี มีการออกกฎระเบียบในการดำเนินกิจกรรม สำหรับพระสงฆ์ภายในวัดเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย และเป็นที่ศรัทธาต่อสาธุชน เช่น การกำหนดเวลาในการออกบิณฑบาต ทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น การแต่งตั้งไวยาวัจกรเพื่อดูแลเป็นธุระในการดำเนินการแทนพระสงฆ์ เป็นต้น

ด้านการศาสนาศึกษา พบว่า พระสังฆาธิการได้มีการส่งเสริมให้มีประชาชนได้มีการเรียนการสอนด้านศาสนพิธีทางอนันนิกายตามสถานศึกษาทางปริยัติ เช่น โรงเรียนวัดกุศลสมาครวิทยาลัย เป็นต้น นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสแก่พระภิกษุสงฆ์ ผู้มีความประสงค์เข้ารับการศึกษ ให้ได้รับการศึกษาทั้งในประเทศและยังต่างประเทศ

ด้านการศึกษาสงเคราะห์ พบว่า พระสังฆาธิการมีการส่งเสริมด้านศึกษาสงเคราะห์ที่ดี มีการช่วยเหลือทุนการศึกษาต่อโรงเรียนวัดกุศลสมาครวิทยาลัย ซึ่งเป็นโรงเรียนในพระอุปถัมภ์ ทั้งการสงเคราะห์การศึกษาภายในวัดและตลอดจนเยาวชนในชุมชน และผู้ด้อยโอกาส

ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พบว่า เนื่องจากทางวัดมีจำนวนพระภิกษุสงฆ์จำนวนน้อย การเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการประชาสัมพันธ์จึงยังไม่ทั่วถึงภายในชุมชน

ด้านสาธารณูปการ พบว่า เนื่องจากทางวัดยังมีงบประมาณที่จำกัด ทำให้การบูรณปฏิสังขรณ์ การซ่อมแซม ปรับปรุงศาสนสมบัติวัดจึงยังขาดการพัฒนาดูแลเนื่องมาจากความเก่าแก่มากกว่า 180 ปี จึงทำให้งานซ่อมแซมเป็นไปได้ยาก ต้องรื้อถอนหรือสร้างใหม่ซึ่งใช้งบประมาณจำนวนมาก

ด้านสาธารณสงเคราะห์ พระสังฆาธิการมีการช่วยเหลือชุมชนด้านสาธารณสงเคราะห์ทั้งชุมชน โรงเรียน คนยากไร้ และยังมีการบริจาคเครื่องมือแพทย์ให้ตามโรงพยาบาล และแจกยารักษาโรค ข้าวสาร อาหารแห้ง ให้แก่คนในชุมชนและผู้ยากไร้อีกด้วย

2. บทบาทของพระสังฆาธิการในการพัฒนาวัดสมณานัมบริหาร (วัดญวนสะพานขาว) แขวงสี่แยกมหานาค เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร

ด้านการปกครอง พบว่า พระสังฆาธิการยังคงต้องมีการพัฒนาภาวะเยียบให้สอดคล้องกับยุคปัจจุบัน มีการวางแผนจัดอบรมทั้งพระภิกษุ-สามเณรและบุคคลภายในวัดอย่างสม่ำเสมอ เพื่อเป็นแบบอย่างให้พุทธศาสนิกชนในชุมชน

ด้านศาสนศึกษา พบว่า ถึงแม้ว่าพระสังฆาธิการ มีการส่งเสริมด้านศาสนศึกษาที่อยู่แล้ว ควรมีการสนับสนุนต่อยอดให้การศึกษาแก่พระภิกษุ-สามเณรและประชาชนผู้ยากไร้ในชุมชนได้มีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

ด้านการศึกษาสงเคราะห์ พบว่า พระสังฆาธิการมีการส่งเสริมด้านการศึกษาสงเคราะห์ที่ดี ส่งเสริมและสนับสนุนทุนการศึกษาผู้ด้อยโอกาส

ด้านการเผยแพร่พุทธศาสนา ควรมีการประชาสัมพันธ์ที่ทั่วถึงผ่านเสียงตามสายหรือสื่อออนไลน์ให้มากขึ้น โดยเฉพาะในวันสำคัญทางศาสนา จัดส่งพระภิกษุสงฆ์ไปสอนศีลธรรมตามหน่วยงานต่าง ๆ เช่น โรงเรียน หรือ หน่วยงานรัฐ เป็นต้น

ด้านสาธารณูปการ พบว่า บทบาทของพระสังฆาธิการในการพัฒนาวัดสมณานัมบริหาร (วัดญวนสะพานขาว) แขวงสี่แยกมหานาค เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร พบว่า ด้านสาธารณูปการ ควรมีการพัฒนา ปรับปรุงบริเวณวัดให้มีความสะอาดเรียบร้อย และมีการพัฒนาศาสนสมบัติของวัดอยู่เสมอเพื่อเป็นต้นแบบให้วัดอื่น

ด้านสาธารณสงเคราะห์ พบว่า จัดตั้งมูลนิธิเพื่อการกุศล สนับสนุนให้มีจิตอาสาในการช่วยเหลือสังคมและชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการพัฒนาที่ดีต่อไป

อภิปรายผล (Research Discussion)

ผู้วิจัยขอเสนออภิปรายผล ดังนี้

1. ด้านการปกครอง พระสังฆาธิการมีการปกครองพระภิกษุ สามเณร ตลอดจนคฤหัสถ์ที่อยู่ภายในให้ประพฤติปฏิบัติตนให้ถูกต้องเรียบร้อยดีงาม มีการวางกฎระเบียบ หน้าที่รับผิดชอบตามกฎหมาย เพื่อให้เป็นที่ศรัทธาแก่ประชาชนในชุมชน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ การปกครอง ดูแลของพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส และอย่างทั่วถึง มีกฎระเบียบอย่างชัดเจน สอดคล้องกับงานวิจัยของ ญัฐฐาพร จินดาสวัสดิ์ (2558) ได้วิจัยเรื่องการปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทย กรณีศึกษา : มหาเถรสมาคม จากการศึกษาพบว่า การปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน เป็นการพัฒนามาจากหลักพระธรรมวินัยมาใช้ในการปกครอง ควบคู่ไปกับความเจริญเติบโตของสังคมไทย มีกฎหมายบ้านเมือง มีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ข้อบังคับ ระเบียบต่าง ๆ ที่มาเกื้อหนุนพระธรรมวินัย อาทิเช่น ในด้าน รูปแบบของการปกครองคณะสงฆ์ ที่ได้มีการพัฒนาขึ้นมาจากสมัยก่อน คือ การปกครองคณะสงฆ์ ด้วยกิจการคณะสงฆ์ 6 ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ ด้านการสาธารณสงเคราะห์

2. ด้านการศาสนศึกษา พระสังฆาธิการมีการส่งเสริมด้านให้พระสงฆ์ สามเณร เข้ารับการศึกษทั้งในประเทศและต่างประเทศ และได้มีการส่งเสริมให้ประชาชนได้มีโอกาสเรียนรู้ด้านศาสนพิธีทางอนันนิกายตามสถานศึกษาทางปริยัติ เนื่องจากทางวัดมีจำนวนพระจำนวนน้อยและขาดบุคลากรเข้ามาบวชเป็นพระภิกษุและสามเณร เพื่อศาสนทายาทในอนาคต จึงทำให้ด้านการศาสนศึกษายังไม่โดดเด่น ทั้งนี้วัดควรมีนโยบายในการสรรหานักเรียนที่จะเข้ามาบวชเรียนเพื่อส่งเสริมงาน

ด้านศาสนศึกษาโดยการประชาสัมพันธ์กิจกรรมให้ทั่วถึงแก่ประชาชนผู้ด้อยโอกาส ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ ทางวัดยังไม่มีนโยบายที่เกี่ยวกับการศึกษาที่ชัดเจน การจัดการศึกษาจึงยังไม่บรรลุผลตามความต้องการ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาบัณฑิต ปณิตเสวี, ดร (2556) ที่ศึกษาเรื่อง การศึกษาความคิดเห็นของพระภิกษุ สามเณรต่อการเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี ในจังหวัดอุบลราชธานี ว่า “การจัดการเรียน พระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลีในเขตจังหวัดอุบลราชธานีในปัจจุบันนี้ ถือได้ว่า เป็นการจัดการ เรียนการสอนที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนสอบผ่านเพียงอย่างเดียว ในขณะที่เดียวกันการศึกษาต่อแผนกธรรม และบาลี ถือว่า เป็นขบวนการศึกษาขั้นต้นจึงเข้าใจว่า ยังไม่ถึงที่สุดของการบวชเรียน

3. ด้านการศึกษาสงเคราะห์ พระสังฆาธิการมีการส่งเสริมด้านศึกษาสงเคราะห์ที่ดี ช่วยเหลือทุนการศึกษาต่อให้กับโรงเรียนวัดกุศลสมาครวิทยาลัย ซึ่งเป็นโรงเรียนในพระอุปถัมภ์ ทั้ง การสงเคราะห์การศึกษาภายในวัดและตลอดจนเยาวชนในชุมชน และผู้ด้อยโอกาส ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ บุคลากรของนิายหรือพระสงฆ์ สามเณร ในนิายอนัมนิกายมีค่อนข้างจำกัดและมีจำนวนไม่มาก การดูแล การทำนุบำรุงในด้านการศึกษาสงเคราะห์จึงทั่วถึง สอดคล้องกับงานวิจัยของ นางสาวเสาวนีย์ ไชยกุล และ นางจงจิตร แสงทอง (2554) ที่ศึกษาเรื่องบทบาทพระสังฆาธิการที่มีต่อการพัฒนาศาสนศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์จังหวัดพะเยา โดยในการศึกษารั้งนี้ พบว่า บทบาทด้านการบริหารการศึกษาสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการ จะประกอบไปด้วย การจัดโครงการ บวชภาคฤดูร้อน โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ การศึกษาผู้ใหญ่ (กศ.น.) การสงเคราะห์ ทุนการศึกษา

4. ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เนื่องจากทางวัดมีจำนวนพระภิกษุสงฆ์จำนวนน้อย ทำให้พระวิทยากรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการประชาสัมพันธ์จึงยังไม่ทั่วถึงภายในชุมชน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ การประกาศธรรม การแสดงธรรมรวมถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในนิายของ อนัมนิกาย เป็นสิ่งที่ต้องทำความเข้าใจให้ถี่ถ้วน เพราะมีหลักธรรมที่แตกต่างจากพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาท สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระกิตติศักดิ์ ยโสโร (2560) ได้ศึกษา บทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พบว่า ในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ท่านมีวิธีเผยแผ่ในลักษณะให้คำแนะนำปรึกษาสนทนาตอบปัญหาข้อข้องใจและการแสดงธรรมเมื่อได้ฟังจากพระบรมศาสดาแล้วนำไปถ่ายทอดแก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกอุบาสิกา และบุคคลทั่วไปให้เข้าใจ หลักธรรมอันลึกซึ้งด้วยวิธีการบรรยาย อธิบายขยายความเปรียบเทียบ และตอบปัญหาธรรม เป็นต้น

5. ด้านสาธารณูปการ พบว่า ทางวัดยังมีงบประมาณที่จำกัด ทำให้การบูรณปฏิสังขรณ์ การซ่อมแซม ปรับปรุงศาสนสมบัติวัดจึงยังขาดการพัฒนาดูแลอันเนื่องมาจากความเก่าแก่มากกว่า 180 ปี จึงทำให้งานซ่อมแซมเป็นไปได้ยาก ต้องรื้อถอนหรือสร้างใหม่ซึ่งใช้งบประมาณจำนวนมาก ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดูแลหรือรับผิดชอบใช้งบประมาณส่วนใหญ่ไปกับงานของโครงสร้างพื้นฐานในท้องถิ่นมากกว่าการบูรณปฏิสังขรณ์และซ่อมแซมวัด สอดคล้องกับงานวิจัยของ ธันยวัฒน์ รัตนศักดิ์ (2557) ได้ศึกษา การประเมินผลความคิดเห็นของประชาชนต่อองค์การปกครองส่วน ผลการศึกษาพบว่า ผลการศึกษาว่า องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีการทำหน้าที่ในการจัดการโครงสร้างพื้นฐานมาเป็นอันดับแรก ซึ่งเป็นผลมาจากที่องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นใช้งบประมาณส่วนใหญ่ไปกับงานของโครงสร้างพื้นฐานในท้องถิ่น

6. ด้านสาธารณสงเคราะห์ พระสังฆาธิการมีการช่วยเหลือชุมชนด้านสาธารณสงเคราะห์ในการแจกข้าวสาร อาหารแห้ง ทั้งในชุมชน โรงเรียน คนยากไร้ มีการบริจาคเครื่องมือแพทย์ให้ตามโรงพยาบาล และแจกยารักษาโรค รวมถึงการใช้สถานที่วัดในการบำเพ็ญกุศลในประเพณีชีวิตต่างๆ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะ การบริหารจัดการ และนโยบายของผู้ปกครองวัดคือพระสังฆาธิการมีความตระหนักในการช่วยเหลือสังคมเป็นอย่างยิ่ง สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูประภัสร์สิทธิคุณ (ประสิทธิ์ ปภัสสร) (2555) ได้ศึกษา บทบาทของพระสงฆ์ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด” ผลการศึกษา พบว่า พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในด้าน การอบรมคุณธรรม จริยธรรมให้แก่ชุมชน นักเรียนนักศึกษา เผยแผ่ธรรมะ สงเคราะห์ผู้ยากไร้ พัฒนาถาวรวัตถุให้กับชุมชน มีการรับเลี้ยงดูเด็กกำพร้า การเปิดโรงเรียนสอนเด็กก่อนเกณฑ์และโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม และบาลีพร้อมกับพระปริยัติธรรมสามัญ

ข้อเสนอแนะ (Research Suggestions)

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้

1. ด้านการปกครอง ควรมีการประชุมอบรมพระภิกษุสงฆ์และบุคลากรในการวางแผนการดำเนินงานภายในวัดเพื่อการพัฒนาวัดอย่างต่อเนื่อง
2. ด้านการศาสนศึกษา ควรมีการจัดการศึกษาปริยัติธรรมในวัด ประชาสัมพันธ์จัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาให้แก่ นักเรียน ประชาชน ภายในวัดและตามสถานศึกษา จัดทำห้องสมุดทางพระพุทธศาสนาภายในวัด

3. ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ควรจัดตั้งชมรมหรือศูนย์การเรียนรู้เพื่อให้ประชาชนได้รวมกลุ่มทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน เช่น ศูนย์ฝึกอาชีพ ศูนย์การเรียนรู้ศีลธรรม เป็นต้น

4. ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ควรมีการจัดทำแผนการเผยแผ่หรือจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา มีการประชาสัมพันธ์ให้ทั่วถึงโดยเฉพาะวันสำคัญทางศาสนา

5. ด้านการสาธารณูปการ ควรหมั่นปรับปรุงพัฒนาวัดอย่างสม่ำเสมอ ทั้งภายในและภายนอกบริเวณวัด ให้สะอาดเรียบร้อย เป็นระเบียบ

6. ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ควรมีการประชาสัมพันธ์ให้ความช่วยเหลือแก่ชุมชนและผู้ยากไร้ อำนวยความสะดวกในการให้ใช้พื้นที่วัดในการกิจกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะกิจกรรมทางศาสนา

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

1. ควรศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาด้านศึกษาสงเคราะห์และศาสนศึกษาเพิ่มเติมเพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนได้รู้จักวัดมากขึ้นและสนใจศึกษาพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น

2. ควรศึกษาจากกลุ่มพระภิกษุ สามเณรหรือกลุ่มตัวอย่างของวัดหรือของคณะสงฆ์ตลอดถึงประชาชนที่มีจำนวนมากกว่านี้และควรมีการสัมภาษณ์เพิ่มเติมลงรายละเอียดในแต่ละด้านเพื่อเป็นประโยชน์ในการพัฒนาวัดที่แท้จริง

3. ควรมีการศึกษาในพื้นที่อื่นๆ เพื่อนำมาเปรียบเทียบข้อดี ข้อเสีย บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาวัด และนำมาปรับปรุงแก้ไขในส่วนที่บกพร่อง ละจะนำมาซึ่งความสำเร็จต่อไป

เอกสารอ้างอิง (References)

- ธัญวัฒน์ รัตนศักดิ์. (2547). การประเมินผลความคิดเห็นของประชาชนต่อองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดเชียงราย. ปรินญาณิพนธ์ หลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ณัฐพร จินดาสวัสดิ์. (2558). การปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทย กรณีศึกษา :มหาเถรสมาคม. การค้นคว้าอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริการจัดการสาธารณะ สำหรับนักบริการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระมหาอนุศักดิ์ จันทราลักษณ์. (2544). ปัญหาและแนวทางแก้ปัญหาการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาส ในจังหวัดมหาสารคาม. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พระมหาบัณฑิต ปณิตเสวี. (2556). การศึกษาความคิดเห็นของพระภิกษุสามเณรต่อการเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี ในจังหวัดอุบลราชธานี. รายงานการวิจัย. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุชาติ หงษา. (2549). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจากอดีตถึงปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา.
- เสาวนีย์ ไชยกุล และจงจิตร แสงทอง (2554). บทบาทพระสังฆาธิการที่มีต่อการพัฒนาศาสนศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์จังหวัดพะเยา. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. รายงานการวิจัย. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2552). วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระครูประภัสร์สิทธิคุณ (ประสิทธิ์ ปภสฺสโร). (2555). บทบาทของพระสงฆ์ด้านการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระกิตติศักดิ์ ยโสโร. (2560). บทบาทของพระสาวิบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา. รายงานการวิจัย. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.